

**ՓՈՔՐ ԵՎ ՄԻՋԻՆ ՁԵՌՆԱՐԿԱՏԻՐՈՒԹՅԱՆ ՁԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ**

Վարդան ԲՈՍՏԱՆՁՅԱՆ
Տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Տիգրան ՍԱՖԱՐՅԱՆ
ԵՄՀ ասպիրանտ

Բանալի բառեր. ՓՄՁ, տնտեսական աճ, ՀՆԱ, ձեռնարկատիրություն

Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական զարգացման ներկա փուլում դեռևս շարունակվում են քաղաքական և տնտեսական համակարգերի բարեփոխումները, որոնց հիմնական նպատակը երկրի զարգացման համար բարենպաստ միջավայրի ձևավորումն է: Իրականացվող բարեփոխումներն իրենց շրջանակների մեջ են ընդգրկում նաև ՓՄՁ ոլորտը, որի գործունեության կազմակերպումը և արդյունավետության բարձրացումը տնտեսական զարգացման ներկա փուլում խիստ հրատապ են ու արդիական: ՓՄՁ ոլորտի զարգացումը հատկապես մեծ նշանակություն ունի Հայաստանի Հանրապետության համար, հաշվի առնելով երկրում կուտակված բազմաբնույթ սոցիալական և տնտեսական հիմնախնդիրները: Վերջիններիս լուծման գործում իր առարկայական մասնակցությունը կարող է ունենալ ՓՄՁ ոլորտը, որը յուրահատուկ և արդյունավետ գործիք է հանդիսանում տնտեսական և սոցիալական առաջընթացի ապահովման գործում: Ակնհայտ է, որ տվյալ ոլորտի զարգացումը հնարավորություն կտա էականորեն թեթևացնել բյուջետային և սոցիալական ճնշումը, բարձրացնել հասարակության ստեղծագործական ներուժը և, վերջին հաշվով, ապահովել բնակչության որոշակի խմբերի բարեկեցության բարձրացումը: Սակայն նման գլոբալ խնդիրների լուծման համար ՓՄՁ ոլորտը կարիք ունի պետության կողմից համակողմանի և հետևողական աջակցության, որի գլխավոր նպատակը, ըստ էության, պետք է հանդիսանա տվյալ ոլորտի սուբյեկտների համար գործունեության պայմանների բարելավումը: Հայաստանի Հանրապետության ՓՄՁ ոլորտում ներկայումս ձևավորված իրավիճակը, գործող սուբյեկտների թվաքանակը, նրանցում ընդգրկված աշխատողների թիվը, ՀՆԱ-ում տվյալ ոլորտի ունեցած մասնաբաժինը չեն համապատասխանում երկրի տնտեսության ռեալ պահանջներին: Նման իրավիճակում ՓՄՁ պետական աջակցության համակարգի գործունեության ցածր արդյունավետությունն, ըստ էության, զրկում է ոլորտի սուբյեկտներին զարգացման իրական հնարավորություններից:

Հայաստանի Հանրապետությունում ՓՄՁ ոլորտում ձևավորված նման իրավիճակը պայմանավորված է մի շարք օբյեկտիվ պատճառներով, որոնց շարքին կարելի է դասել հետևյալները:

1. Երկարաժամկետ

- ձեռնարկատիրության և, մասնավորապես, ՓՄՁ ոլորտի գործունեությունը կանոնակարգող օրենսդրության անկատարությունը, գործող նորմատիվ իրավական ակտերի միջև առկա հակասությունները և սահմանված մեխանիզմների թերությունները,

- ՓՄՁ ոլորտի պետական կարգավորվածության և պետական միջամտության չարդարացված բարձր աստիճանը,

- հարկային օրենսդրության անորոշությունը, հարկային չհիմնավորված ճնշումը,

- նոր տեխնոլոգիաների ներդրման և ներդրումների իրականացման ներքին մոտիվացիայի բացակայությունը:

2. Կարճաժամկետ

- շուկայական ենթակառուցվածքների զարգացման ցածր աստիճանը,

- ՓՄՁ սուբյեկտների ֆինանսավարկային և գույքային չհամակարգված և ոչ բավարար աջակցությունը,

- ՓՄՁ պետական աջակցության գործուն համակարգի բացակայությունը,

- ՓՄՁ սուբյեկտների վերաբերյալ լիարժեք վիճակագրության և հաշվառման բացակայությունը,

- տեղեկատվական և խորհրդատվական սահմանափակ ապահովվածությունը,

- ձեռնարկատիրությամբ զբաղվող կադրերի մասնագիտական ցածր պատրաստվածությունը:

Հայաստանի Հանրապետությունում ՓՄՁ ոլորտի զարգացման դիմամիկան, ստեղծված իրավիճակը և երկրի մակրոտնտեսական ցուցանիշների ձեւավորման գործում դրա ունեցած ավանդը հնարավորություն են տալիս առանձնացնել բացասական զարգացումների հետևյալ մարտավարական և ռազմավարական պատճառները:

1. Մարտավարական պատճառներ

- ՓՄՁ ոլորտի վրա հարկային ճնշումը շարունակում է մնալ բարձր, չնայած վերջին տարիներին դրա թեթևացման ուղղությամբ իրականացվող քայլերին: Ֆինանսական ռեսուրսների բացակայության պայմաններում դա լուրջ խոչընդոտ է հանդիսանում ոլորտի սուբյեկտների գործունեության շրջանակների ընդլայնման համար,

- միկրոֆինանսավորման և ֆինանսական լիզինգի մասշտաբները չափազանց ցածր են դրանց նկատմամբ պահանջարկից, ինչը միկրոբիզնեսի խիստ ցածր կապիտալատարության պայմաններում լուրջ դժվարություններ է ստեղծում մեկնարկի փուլից զարգացման փուլի անցնելու համար,

- ՓՄՁ սուբյեկտների մուտքի դժվարությունները ֆոնդային շուկա և հանրային ընկերությունների վերածվելու մեխանիզմների բացակայությունը, բաժնետերերի թույլ իրավական պաշտպանվածության պայմաններում սահմանափակում են ՓՄՁ ոլորտ վեճուրային կապիտալի հոսքին,

- գործնականաում բացակայում են կամ շատ թույլ են զարգացած ՓՄՁ սուբյեկտների ստեղծումը խթանող հատուկ մեխանիզմները, իսկ բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտում գործունեություն իրականացնող ընկերությունների մեկնարկային աջակցությանը կողմնորոշված բիզնես ինկուբատորների գրեթե բացակայությունը հանգեցնում է ինովացիոն բիզնեսի համակարգային զարգացման հնարավորությունների վերացմանը,

- պետական և տեղական պատվերների տեղաբաշխման գործընթացին ՓՄՁ սուբյեկտների պարտադիր մասնակցությունն ապահովող մեխանիզմների բացակայությունը, ինչը վերջիններիս զրկում է պետական ֆինանսական միջոցների ձեռք բերման հնարավորությունից,

- ՓՄՁ ոլորտի սուբյեկտների և հայրենական ու օտարերկրյա խոշոր արտադրողների միջև կոոպերացման թույլ կապերը, ինչը հետևանք է տարբեր շուկաներ մուտքի արգելքներով,

- երկրում բացակայում են համապատասխան մեխանիզմները և նախադրյալները, որոնք կնպաստեն փոքր ձեռնարկությունների վերածմանը միջինի, ինչը ոլորտի և տնտեսության զարգացման տեսանկյունից դրական համարվել չի կարող:

2. Ռազմավարական պատճառներ.

- ՓՄՁ սուբյեկտների սեփականության իրավունքի պաշտպանության ոչ բավարար վիճակը և դրա հետ կապված բարձր տրանսակցիոն ծախսերը,

- ադմինիստրատիվ խոչընդոտների, հատկապես տեսչական ստուգումների լայն տարածումը,

- բիզնես գործընթացներում կոռուպցիոն դրսևորումների առկայությունը, ինչը շատ դեպքում ոլորտի սուբյեկտներին մղում է ստվերային գործունեության,

- ֆինանսական բազայի սահմանափակությունը: ՓՄՁ ոլորտի գործունեության ֆինանսավորման հիմնական աղբյուր են հանդիսանում սեփական ռեսուրսները: Արտաքին բանկային ֆինանսավորումը ներկայումս չի ապահովում ոլորտի զարգացում, ինչը պայմանավորված է ինչպես ՓՄՁ ոլորտի առանձնահատկություններով (երաշխիքների բացակայություն, ֆինանսական հոսքերի ցածր թափանցիկություն), այնպես էլ բանկային համակարգի հիմնախնդիրներով և ՓՄՁ ոլորտի սուբյեկտների վարկավորման նպատակով կիրառվող ոչ արդյունավետ տեխնոլոգիաներով:

- ֆինանսական միջոցների սահմանափակությունը նվազեցնում է ՓՄՁ մրցունակությունն աշխատանքի և անշարժ գույքի շուկաներում: Որակավոր-

ված մասնագետների, ժամանակակից տեխնոլոգիաների և աշխատանքային պայմանների բացակայությունը բնութագրական են հանրապետությունում գործող ՓՄՁ սուբյեկտների գերակշիռ մասի համար,

- արտաքին ռեսուրսների սահմանափակ հասանելիությունը, ինչպես նաև ֆինանսական ապահովվածության ցածր մակարդակը հանգեցնում են ՓՄՁ ոլորտի ֆինանսատնտեսական ցուցանիշների վատթարացմանը և, որպես դրա հետևանք, մրցակցային հնարավորությունների անկմանը: Միջազգային տնտեսական ինտեգրացման խորացման ներկա փուլում դա կարելի է համարել հանրապետության ազգային տնտեսության լուրջ հիմնախնդիրներից,

- ՓՄՁ աջակցության ինստիտուցիոնալ միջավայրի ձևավորման անհամաչափությունը և ցածր տեմպերը, ինչը ենթադրում է գործող կառույցների արդյունավետության բարձրացում և ընդլայնում ինչպես պետական, այնպես էլ տեղական մակարդակներում,

- պետության և բիզնեսի փոխգործակցության արդյունավետ համակարգի բացակայությունը,

- «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության պետական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքում սահմանված խնդիրների գործնական լուծումն ապահովող մեխանիզմների անկատարությունը կամ բացակայությունը:

Նշված խնդիրների լուծումն, ակնհայտորեն, նախ և առաջ, պահանջում է ՓՄՁ ոլորտի պետական աջակցության համակարգի կատարելագործում, որը պետք է իրականացվի երկու հիմնական ուղղություններով. ընթացիկ կարգավորման գործիքների և մեխանիզմների զարգացում և դրանց փոխկապակցում հեռանկարային կառավարման համակարգի հետ՝ շեշտադրումը կատարելով տնտեսության արդիականացման պայմաններում ինստիտուցիոնալ միջավայրի ձևավորման վրա:

Պետք է նշել, որ հանրապետությունում ՓՄՁ ոլորտի գործունեության հիմնական խոչընդոտներից մեկը ռեսուրսային ապահովվածության ցածր մակարդակն է: Հատկապես արտաքին միջավայրի ոչ բարենպաստ ներգործության արդյունքում առավել սրությամբ է արտահայտվում ՓՄՁ սուբյեկտների գործունեության համար անհրաժեշտ ռեսուրսների դեֆիցիտը: Ընդ որում, դա վերաբերում է ոչ միայն ֆինանսական միջոցներին, այլ նաև տնտեսական գործունեության կազմակերպման համար անհրաժեշտ մյուս ռեսուրսներին: Չնայած այն հանգամանքին, որ «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության պետական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքով որպես պետական աջակցության հիմնական ուղղություններ են հռչակված նաև ֆինանսական և ներդրումային աջակցությունը, երաշխիքների տրամադրումը, ինչպես նաև կադրերի պատրաստումը և վերապատրաստումը, այդուհանդերձ, հանրապե-

տուբյունում ՓՄՁ սուբյեկտների ռեսուրսային ապահովվածության մակարդակը դեռևս չափազանց ցածր է: Այս տեսանկյունից, կարծում ենք, առաջիկա տարիներին հանրապետությունում ՓՄՁ ոլորտի պետական աջակցության ուղղությամբ մշակվող և իրականացվող քաղաքականությունը, նախ և առաջ, պետք է ուղղված լինի տվյալ ոլորտի սուբյեկտների ռեսուրսային ապահովվածության մակարդակի բարձրացմանը:

ՓՄՁ ոլորտի զարգացման համար, ակնհայտորեն, կարևոր նշանակություն ունի գործարար միջավայրը, որի բարելավման ուղղությամբ վերջին տարիներին հանրապետությունում իրականացվել են որոշակի քայլեր: Համաշխարհային բանկի և Միջազգային ֆինանսական կորպորացիայի Doing Business 2015 (Գործարարությամբ զբաղվելը 2015) զեկույցում, որն արձանագրում է անցած մեկ տարվա ընթացքում երկրների գրանցած առաջընթացը բարեփոխումների և գործարար միջավայրի բարելավման մասով, 2014 թվականի տվյալներով Հայաստանը գործարարությամբ զբաղվելու դյուրինությամբ 189 երկրների շարքում զբաղեցրել է 45-րդ տեղը՝ նախորդ տարվա համեմատությամբ բարձրանալով 4 հորիզոնականով: Չնայած արձանագրված որոշակի դրական տեղաշարժին, այդուհանդերձ, գործարար միջավայրի վիճակը դեռևս հեռու է ցանկալի մակարդակից: Այս տեսանկյունից, անհրաժեշտ է բարելավել այն՝ կարգավորելով և ազատականացնելով ՓՄՁ սուբյեկտների գործունեությունը, բարեփոխելով հարկային համակարգը և մրցակցության մասին օրենսդրությունը: Միաժամանակ, նպատակային ծրագրերի և ֆինանսավորման առավել կատարելագործված համակարգերի մշակումը պետք է զուգակցվի պետական աջակցության առաջադեմ միջոցների հետ՝ սուբսիդիաների, դոտացիաների և հարկային արտոնությունների տրամադրմամբ: Այդ միջոցառումների իրականացումը պետք է ապահովվի իրավական, ֆինանսական և ինստիտուցիոնալ համապատասխան համակարգի ձևավորմամբ, որի արդյունավետ կենսագործունեությունը պայմանավորված կլինի դրա բոլոր տարրերի գործունեության կոորդինացմամբ և համակարգմամբ՝ գործառույթների կրկնությունների առավելագույնս բացառման, պետության սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության հիմնական ուղղությունների և փոքր և միջին ձեռնարկատիրության շահերի իրացման նպատակով: Բարենպաստ գործարար միջավայրի ձևավորմանն ուղղված պետական քաղաքականությունը պետք է հիմնված լինի բոլոր տնտեսվարող սուբյեկտների համար մրցակցային հավասար պայմանների ձևավորման, պետական անհարգի միջամտության բացառման, հստակ և հասկանալի խաղի կանոնների սահմանման հետ կապված հիմնախնդիրների լուծման նկատմամբ համակարգային մոտեցում ցուցաբերելու վրա: Ընդհանուր առմամբ, այդ նպատակով իրականացվող պետական քաղաքականությունը պետք է իր մեջ ընդգրկի հետևյալ ասպեկտները.

- ֆունկցիոնալ՝ ուղղված ՓՄՁ ոլորտի զարգացման տնտեսական, իրավական և կազմակերպական պայմանների ստեղծմանը,
- ոլորտային՝ ուղղված ՓՄՁ ոլորտի զարգացման գործում բոլոր շահագրգիռ կողմերի գործունեության կազմակերպմանը և կոորդինացմանը,
- տարածքային՝ ուղղված առանձին տարածաշրջաններում ՓՄՁ գործունեության հետ կապված առանձնահատկությունների գնահատման միջոցով տարբերակված քաղաքականության իրականացմանը,
- սոցիալական՝ ուղղված բնակչության առանձին սոցիալական խմբերի համար աջակցության միջոցների կիրառմանը:

Ամփոփելով, հարկ ենք համարում նշել, որ ռաջիկա տարիներին հանրապետությունում ՓՄՁ ոլորտի զարգացմանն ուղղված քաղաքականությունը, նախ և առաջ, պետք է ուղղված լինի վերը նշված հիմնախնդիրների լուծմանը՝ դրանով իսկ ապահովելով անհրաժեշտ նախապայմաններ տվյալ ոլորտի զարգացման համար:

Վարդան ԲՈՍՏԱՆՋՅԱՆ, Տիգրան ՍԱՖԱՐՅԱՆ

Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում

Բանալի բառեր. ՓՄՁ, տնտեսական աճ, ՀՆԱ, ձեռնարկատիրություն

Հողվածում ներկայացված են հանրապետությունում ՓՄՁ ոլորտի զարգացման հիմնախնդիրները և դրանց ազդեցությունը տնտեսական գործունեության վրա: Կարևորելով ՓՄՁ դերը տնտեսության զարգացման գործում, ներկայացվել են դրա կենսագործունեության համար անհրաժեշտ միջավայրի ձևավորման խնդիրները: Բացահայտվել են հանրապետության ՓՄՁ ոլորտի վրա բացասաբար ազդող գործոնները, առկա խոչընդոտները և բացթողումները: Ներկայացվել են ՓՄՁ ոլորտի զարգացման հիմնական ուղղությունները և ոլորտի սուբյեկտների ռեսուրսային ապահովվածության մակարդակի բարձրացման հիմնական մոտեցումները:

Вардан БОСТАНДЖЯН, Тигран САФАРЯН

Проблемы развития МСП в РА

Ключевые слова: МСП, экономический рост, ВВП, предпринимательство

Малый бизнес создает рабочие места, максимально учитывает местные условия, проникает в невыгодные для крупных предприятий сферы бизнеса, дает значительную часть налоговых поступлений. В малом и среднем бизнесе работает значительная часть населения, а деятельность обеспечивает немалую часть создаваемого валового внутреннего продукта. Особенно большое распространение малый и средний бизнес получил в тех сферах, где не требуется значительных капиталов, оборудования и работников.

Vardan BOSTANJYAN, Tigran SAFARYAN

Issues related to the perspectives of SME growth in RA

Key words: SME, economic growth, GDP, entrepreneurship

Small business is the backbone of any economy: country, region, city. It creates jobs, as much as possible to local conditions, penetrates into unprofitable for large enterprises in the sphere of business, provides a significant portion of tax revenues. In the small and medium business operates a significant part of the population, and provides a large part of the activity generated by the gross domestic product. Especially widespread small and medium business was in those areas that do not require significant capital, equipment and workers.